

Més dades sobre el viatge de Colom a Amèrica

En Cristòfol Colom i la mentida de Palos de Moguer

¿Palos de Moguer era Pals? ¿Colom va sortir cap al Nou Món des de Catalunya? Aquests són els interrogants plantejats en aquets article. La resposta és sorprenent.

L'any 1890, a les envistes de la celebració del quart centenari del descobriment d'Amèrica, la impremta d'en Benítez Estudillo va editar a Cadis un opuscle sorprenent, signat per l'historiador i membre de la Reial Acadèmia Espanyola Adolfo de Castro, titulat *¿La Salida Definitiva de Colón desde la Península para el Primer Descubrimiento del Nuevo Mundo no fué de Palos sino de Cádiz?* Si bé, d'entrada, el llibret pretenia, com el mateix títol indica, posar només en dubte que Palos fos el port de partença de l'expedició de la descoberta, en el fons, el que l'Adolfo de Castro deixarà clar és que el fet es podia haver esdevingut molt altrament. Amb aquest fi, en Castro recuperarà per a la seva tesi un seguit de proves irrevocables, entre les quals, en primer lloc, hi ha la carta que en Colom va adreçar a en Gabriel Sanxis, tresorer general de la corona d'Aragó, en què li anunciava la victòria de la descoberta. No sembla pas que hi hagi cap dubte quant al port de partença, atès que hi queda patent que "trenta-tres dies després que vaig sortir de Cadis, vaig arribar al mar Índic". Acte seguit fa referència als escrits d'en Pere Màrtir, atribuïnt-los una gran autoritat, perquè aquest fou un dels escriptors coetanis que va tractar en Colom amb intimitat, fins i tot abans de la conquesta de Granada; que era present a Barcelona quan els reis reberen en Colom en tornant aquest del seu primer viatge, i perquè posseï informació i documents obtinguts directament del descobridor. Doncs bé, en Pere Màrtir, tant al seu *De Orbe Novo Decades* com a l'*Opus Epistolarum*, posa també en relleu que en Colom va salpar de Cadis. A la carta 133 hi escriu: "anant des de Cadis a Occident, als cinc mil passos, trobà in-

nombrables illes". I a la 134, explica que en Colom "amb tres naus que li havien subministrat els meus reis, seguint des de Cadis cap a Ponent, a més de cinc mil milles, ha arribat a les Antípodes". Finalment, en Castro cita tota una rècula de cronistes que, com en Pere Màrtir, esmenten Cadis com el lloc d'origen de l'expedició naval. Entre altres, cal remarcar en Sebastian Munster, que ho fa a la *Cosmographie Universalis*, de 1552; en Daniel Volaterrano, al *Comentariorum*, de 1554; L'Enrico Salmuth, al *Rerum Memorabilium*, de 1607; el pare Lucas Wadingo, a la quarta edició dels *Anales de los Tres Ordenes de San Francisco*, o bé el pare Gerónimo de la Concepción al seu *Emporio del Orbe y Cádiz Ilustrada*, de 1690. Tot i amb això, en Castro, que sap que la gran quantitat de cròniques i documents restants esmenten Palos com a lloc de sortida, no gosa negar que sortissin d'aquí, sinó que, provenint-ne, devien anar a Cadis, des d'on, finalment, devien salpar. Ho justificava adduint que no hi havia aigua més sana i que es conservés millor per a les travessies de l'Atlàntic que l'aigua de Cadis. I hi afegia, a més a més, una raó política: "la necessitat de prendre uns altres rumbos, fugint de les costes portugueses, com a recel que el rei Joan de Portugal donés ordre d'impedir la navegació".

L'opuscle de l'Adolfo de Castro es veié contestat per un article d'en José María Asensio, al número XXXIV, de l'octubre de 1891, de la revista *La España Moderna*, que, a partir d'aquí, havia de recollir la resta de la polèmica. A la resposta, titulada "La Carta de Cristóbal Colón con relación del Descubrimiento del Nuevo Mundo", l'Asensio atacava l'opuscle anteriorment aparegut, ja que "es redueix a un sempitern cucut i recucut". Posava

el crit al cel perquè l'Adolfo de Castro havia fet servir una traducció de la carta d'en Colom a en Sanxis, en lloc de l'original. I, per descomptat, aquesta traducció contenia errors capitals —com el de la sortida de Cadis—, cosa que no trobàvem a la carta tramesa a en Santàngel, que era l'escrivà de ració, on només consta que "en trenta-tres dies vaig passar a les Índies", sense esmentar des de quin port. Per acabar, li retreia que no hagués parat compte en el mateix *Diari de Bord* de l'Almirall, conservat pel pare Casaus, o Las Casas, si bé molt reduïdament, en la seva *Historia General de las Indias*, on en Colom deia textualment: "vine a la villa de Palos, que es puerto de mar, adonde yo armé tres navíos muy aptos para semejante fecho; y partí del dicho puerto muy abastecido de muy muchos mantenimientos y de mucha gente de la mar".

En termes semblants als de l'opuscle del 1890, en Castro replicà a l'Asensio al número XXXVII, del gener de 1892. L'article, que duia per títol "Cádiz y la Primera Expedición de Colón", mantenia la tesi anterior i desqualificava novament les argumentacions del seu col·lega, tot renovant amb noves dades l'afirmació que en Colom havia sortit de Cadis. I com que no podia menystenir les proves de Palos, tornava a la idea que "després de la seva sortida de Palos, l'Almirall va prendre des de Cadis el rumb cap a les Illes Canàries". La polèmica —que jo sàpiga— la clogué al cap d'un mes, al número següent de *La España Moderna*, en José María Asensio amb un article intítulat "La Última Palabra sobre la Salida de Cristóbal Colón en su Primer Viaje", on tornava a atacar en Castro de refiar-se de les traduccions i textos adulterats. Mantenia clarament que algunes frases del *Diari de Bord*

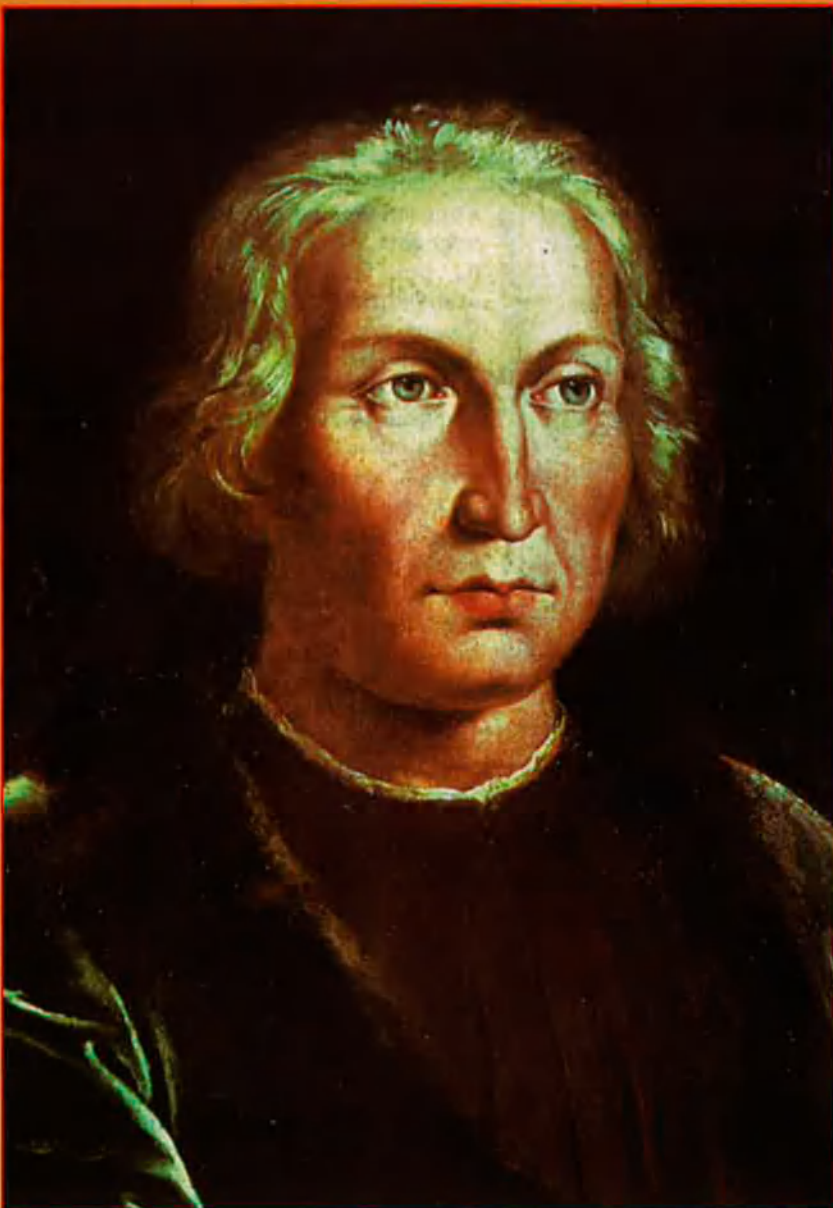
són explícites, "que no hi valen les interpretacions, ni és possible que ilegint-les hom eregui una altra cosa, sinó que les caravel·les van posar el rumb 'directament' des de Palos a Canàries". I per acabar d'arrodonir les crítiques contra en Castro esmentava la *Historia de Cádiz y su Provincia, des de los Remotos Tiempos hasta 1814*, de Castro mateix, publicada ai 1858, on aquest autor feia una severa reprimenda a fra Gerónimo de la Concepción per haver escrit al seu *Emporio del Orbe y Cádiz Ilustrada*, del 1690, bestieses de l'alçada d'un campanar. Diu en Castro al pròleg: "el pare Concepción volent fer un servei a la seva Pàtria, va tractar de provar que els Reis Mags passaren per Cadis quan feren el seu viatge a Betlem, i que hi anaren en naus gaditanes; que la Mare de Déu era descendent d'una dona natural de Cadis; que aquesta ciutat va tenir cadira episcopal des de l'arribada de Sant Jaume a Espanya i que en Cristòfol Colom va sortir de Cadis la primera vegada cap a la descoberta del Nou Món". Per la qual cosa l'Asensio deia que Castro, volent afirmar la sortida de Cadis, es desqualificava sol.

bles. Ho hem vist amb les dues versions del port de partença: mentre en Castro afirmava que, segons els textos, en Colom va salpar de Cadis, l'Asensio ho negava de tot en tot i assegurava, també segons els textos, que en Colom va anar directament de Palos a les Canàries, sense passar per Cadis. Però, per si fóra poc, aquí encara hi

nistes. Però davant tot aquest desgavell de possibilitats i contrasentits, als quals encara hauriem d'afegir algun manuscrit del pare Casaus, que narra que en Colom va salpar de "la barra de Saltes", o d'en Gonzalo Fernández de Oviedo, que no diu ni una cosa ni l'altra, sinó que "salió del puerto de Palos por el río de Saltes", se'm fa im-

possible de sostenir cap mena d'oblit o error per part de l'historiador, ans se'm fa present amb una gran nitidesa la maquinària de la censura i la mà fosca delsensors.

El tema del paper de la censura en la transmissió dels textos d'història, ha estat defugit per quasi la totalitat d'estudiosos, que han anat atribuint, tan puerilment com han sabut, tota aquesta mena de contrasentits i errors cronològics i històrics a la negligència dels cronistes o a una mena de misteri universal que ho imbuïa tot a fi i efecte que res no quedés clar. En el cas d'en Colom, han penjat la seva pròpia mancança d'acuitat crítica a una conxorxa confabulada per la família Colom per esborrar tota traça de certesa, sense adonar-se que el control de l'estat sobre l'edició dels llibres i salvaguarda de documents era abassegadorament absolut i no deixava lloc a reticències es-

El descobriment d'Amèrica encara continua plantejant molts interrogants.

ARXIU

INSTAURAR LA MENTIDA I SALVAGUARDAR L'ESTAT

Fos com fos, el que m'interessava treure a la llum de tota aquesta controvèrsia és que els textos que nosaltres manegem, i sobre els quals s'apunyalava la veritat de la història en què creiem, presenten d'antuvi, no sols aquesta ambivalència interpretativa, sinó multitud de formes irreconcilia-

hauriem de comptabilitzar tota aquella documentació que esborra definitivament el nom d'aquest port i només ens diu que "sortiren el 3 d'agost" o que "en trenta-tres dies vaig passar a les Índies", com és el cas de la carta damunt dita d'en Colom a en Santàngel. Els crítics colombistes moderns ho veuen com un oblit natural dels cro-

poràdiques, ni que fossin familiars. La realitat, però, és ben lluny d'aquí i passa per tenir en compte la burocràcia censora. Hi parà esment en Juan Friede, que és un dels pocs autors que hi ha dedicat un especial i valuosíssim interès. L'any 1959 va publicar a Mèxic un llibret sobre *La Censura Española del Siglo XVI y los Libros de His-*

toria de Amèrica, on comentava: “en força casos només consta el simple fet que els llibres van passar per censura oficial, com sigui que les llicències d'impressió són a les primeres planes; però no sabem res dels canvis que ha introduït el censor en el text primitiu. Acceptem molts manuscrits com a originals, sense sospitar que, de vegades, tan sols es tracta de les còpies fetes en net de les versions primitives, després de ser censurades; còpies d'on desapareixen naturalment les parts guixades, esmenades o arreglades per la censura”. I en Giuseppe Chiecchi i en Luciano Troisio, en un altre estudi sobre la censura del segle XVI, intitulat *Il Decameron Sequestrato. Le Tre Edizioni Censurate nel Cinquecento*, ens innoven que el censor, preocupat excessivament per fer desaparèixer uns rastres concrets del text i introduir-n'hi de nous, cau en la nova redacció que confegeix, en incongruències, contrasentits, errors cronològics, duplicació de la personalitat dels personatges, invenció de personatges nous, manca de lògica discursiva i manca de concordança sintàctica. I és exactament tot això el que trobem en els textos coetanis de la descoberta d'Amèrica, però, sobretot, en els que fan referència al port de partença de la primera expedició, tal com he exposat fins aquí.

Per a acabar d'entrar-hi, em cal dir que la primera disposició que va tenir influència sobre la censura de llibres connectats amb Amèrica fou la pragmàtica general donada pels Reis Catòlics a Toledo, el 8 de juliol de 1502, per la qual es prohibia la impressió i venda de qualsevol llibre sense que el precedís primerament la llicència dels Reis o dels seus delegats. Aquesta llei regí la impressió dels llibres durant més de mig segle. Però, amb l'adveniment de Felip II al tron, augmentaren les mesures de precaució i repressió. Per la Reial Cèdula del 21 de setembre de 1556 (reforçada per la del 14 d'agost de 1560) es prohibeix explícitament la impressió de llibres que tractin d'Amèrica sense llicència especial del Consell del Regne. I per la Reial Cèdula de 9 d'octubre del mateix any s'ordena als oficials reials dels ports americans que reconeixin els llibres que

arriben amb els vaixells. Però no serà fins a la pragmàtica del 7 de setembre de 1558, que es decretarà *pena de mort i confiscació de tots els béns* contra qualsevol llibreter o mercant de llibres que porti, tingui o vengui llibres prohibits per la Inquisició. Vist això, ens serà fàcil de comprendre per què gairebé totes les cròniques d'aquesta època quedaran inèdites als arxius del Consell del Regne, del Consell d'Índies o de la Inquisició; per què no s'han trobat mai els originals, i per què se n'han trobat tantes còpies farcides de falsedats, incongruències i contradiccions. Contràriament al que se'ns ha explicat, molts dels cronistes

Sant Jeroni de la Murtra, C. PUERTOLAS
testimoni del pas de Colom.

s'oposaren al fet que la seva obra s'edités retocada pelsensors. Un exemple clar fou el pare Casaus, que el novembre de 1559, just al bell mig d'aquesta època de promulgació de lleis censors, i l'any següent del decret que punia amb pena de mort l'edició d'un llibre no censurat, va llegir la seva *Historia* a un convent de dominicans, amb una carta on prohibia que es publicués fins passats, almenys, quaranta anys: “y passados aquellos

cuarenta anos –hi deia–, si vieren que conviene para el bien de los indios y de España, la pueden mandar imprimir para gloria de Dios y manifestación de la verdad principalmente”. Però poc després de la mort del clerge, una Reial Ordre, datada el 3 de novembre de 1571, féu recollir el manuscrit original i fou portat a Madrid per dosensors del regne per a consulta restringida del Consell d'Índies, on seria retocat sense miraments, ni escrúpols de cap mena. És per això que l'obra del pare Casaus manté també les contradiccions esmentades, tant pel que fa a la vida d'en Colom, com del port concret de partença de la primera expedició.

En Lewis Hanke, especialista en l'obra del pare Casaus, ha ressaltat que les denúncies vehements d'aquest contra els abusos i els crims dels castellans al Nou Món eren un perill per a la integritat de l'estat.

Per aquest motiu –explica Hanke– fou també recollida i censurada l'obra del pare Casaus *Brevíssima Relación de la Destrucción de las Indias*, de la qual en Rómulo D. Carbia creu que “era un lli-

bre pernicios per al just prestigi internacional”.

MARINERS, PORTS I CONVENTS: TOTES LES POTINERIES DELS CENSORS

Però, si bé amagar les atrocitats comeses contra els indis per tal que el prestigi de l'estat no se'n ressentís a nivell internacional té un cert sentit i una certa lògica política, ¿quin sentit, quina lògica política tindria, quina trifulga d'estat amagaria l'intent d'encobrir el port de partença de la primera expedició? De fet, no sols s'encobrí el nom del port, sinó també el dels tripulants. El pare Casaus explica que una de les raons per les quals en Colom decidí de fer l'armada a Palos fou perquè allà, a més de tenir-hi amics i coneguts “*hay buenos y cursados hombres de la mar*”. I que, justament per aquest motiu, “ *fueron por todos noventa hombres marineros y de allí de Palos todos los más*”. Això no obstant, entre les diverses i discordants llistes de tripulants que es conserven o s'han confegit a través d'estudis, amb prou feines si hi ha mitja dotzena de mariners de Palos. Cosa raríssima que ha fet estranyar en Roselly de Sorges, que “*¡cap dels tripulants de la Santa María no era de Palos!*”. La prova clara de la falsificació, ens la facilita en Rumeu de Armas que, al seu extraordinari article “Colón en Barcelona”, reproduïx un fragment del “*rol o relación de la gente que fué con Cristobal Colon en el primer viaje*”. Després d'una breu introducció notarial, venien els noms dels mariners que anaren en aquell viatge, però segons en Rumeu, la relació “ja no és autògrafa de l'Almirall”.

Directament relacionada amb la vila de Palos i els mariners que, des d'aquí, s'enrolaren a Amèrica, trobem sempre l'església de La Rábida. D'acord amb les cròniques, és aquí on arribà en Colom, quan tornava de Portugal; on deixà el seu fill i on conegué el famós confessor de la reina Isabel, fra Juan Pérez, que alguns colombistes transcriuen com a “Johan Peres o Parés”. La cosa es comença a enrevessar quan en lloc d'aquest frare, certs escrits ens presenten a La Rábida “fra Antonio de Marchena”. I l'absurd arriba als límits quan ambdós frares queden reduïts a un de sol, sota el nom de fra Juan Antonio de Marchena, que més endavant es convertirà només en “fra Antonio de Marchena”, cosmògraf i astròleg. La suplantació de l'un per l'altre quedava, per tant, enllestida. Així, dos testimonis declararan en els *plets colom-*

La tergiversació de la història es una constant en la descoberta d'Amèrica.

ARXIU

bins, que el guardià del convent de La Rábida era un "frayle estrólag", només identificable amb l'Antonio de Marchena. Però, serà novament en Rumeu de Armas, en un estudi minuciós i precís sobre el tema, intitulat "El Cosmógrafo Fray Antonio de Marchena, Amigo y Confidente de Colón", qui demostrarà que aquest frare no va estar mai a La Rábida durant els anys en què la història tradicional hi situa en Colom, i que, consegüentment, no van poder mai planificar plegats la descoberta del Nou Món, atès que des del 1473 fins, probablement, al 1493 fou el guardià del convent de San Esteban de los Olmos, a la vora de Burgos. I que a partir de 1499 serà el nou provincial de l'orde de Sant Francesc de la província de Castella. Aclarit això, la probabilitat que en Colom passés per La Rábida es fa cada cop més escassa. Tot fa la impressió que els censors hagin inventat un guardià fictici per a un convent fictici. El pare Casaus deixa constància, però, que el guardià "de la dicha casa" era "Fray Juan Pérez", però aquesta "dita casa" no ha estat esmentada amb anterioritat. Per la qual cosa afegeix després "o monasterio de la Rábida", que té tota la traça d'una interpolació posterior. M'hi ajuda a veure-ho així el fet que, des d'aquest convent, en Colom tenia la intenció "de pasar a la villa de Huelva", segons en Casaus, però

"a Còrdova", segons el seu fill Ferran, tot de passada cap a França. I, per tant, no sembla que La Rábida aquesta sigui en el mateix itinerari.

LA MÉS GRAN DE LES SUBTILITATS: LA INVENCIO DE PALOS DE MOGUER

Ara bé, el que sí que sembla precís és que el convent era prop de Palos. Però, ¿on era Palos? ¿On era el Palos d'on salpà en Colom en el seu primer viatge, des "d'un port de mar" i "amb mariners experts"?

Evidentment, no podia ser el Palos andalús, sense port marítim, amb una població eminentment agrícola, sense militars amb naus de guerra pròpies i, menys encara, sense estar situat de camí cap a França. És per això que en força cròniques coetànies el censor canvià el nom d'aquesta vila pel de Cadis, en un intent de dotar amb un port rellevant la població de la qual salpà la primera expedició. L'Henry Vignaud ho veié així quan escriví que "només Cadis podia oferir els recursos necessaris per a l'organització d'una expedició com aquella que en Colom anava a emprendre". I és que és cosa sabuda de tothom, que Palos no té port marítim. Alguns especialistes han mirat de tapar aquesta immensa contradicció explicant que fou cegat al llarg de la història per les sorres que hi diposità

el riu Tinto. De ser certa aquesta afirmació, la força d'aquest rierol hauria d'haver estat tan gran com la de l'Ebre, cosa que mai no fou. D'altra banda, la seva profunditat, per a encabir-hi uns vaixells com les naus que anaren a Amèrica, hauria d'haver estat d'un mínim de 3 metres, cosa que tampoc mai no tingué.

Ja el 1891, en José Coll, es preguntava on havia anat a parar el port de Palos. S'exclamava: "¿I el port? ¿Què en direm de l'antic i tan anomenat port de Palos? ¿Què n'hem de dir? Que no ha quedat ni la més petita empremta del que fou. Tament com si, oberta l'ampla gola de l'abisme, aquest l'hagués sepultat en les seves entranyes; com si alguna revolució geològica ho hagués anihilat tot de dalt a baix, així es presenta avui aquell lloc de desolació a la vista del viatger". I Washington Irving, en una visita que féu a Palos el 1828, arribà a concloure: "el que em sorprengué molt va ser de no veure-hi res que s'assemblés a un port; no hi havia moll, ni desembarcador. Palos, sense cap mena de dubte, ha disminuït en dimensions i, avui dia, no és res més que un poble miserable: té alguns centenars d'habitants, l'ocupació dels quals és el conreu de la vinya i els sembrats; la raça de mariners i mercaders no existeix absolutament; no hi ha ni un vaixell que pertanyi a la població, ni el més remot vestigi de comerç, llevat de

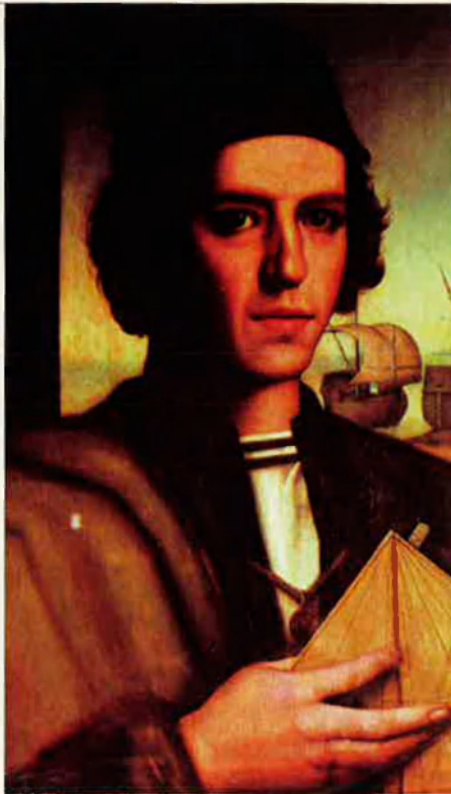
l'estació de la fruita i del vi, en què vénen alguns 'místics' i d'altres barques petites a ancorar al riu i a recollir productes de la rogalia". Però, ¿com podia desaparèixer el comerç i el creixement d'un port Atlàntic, just a l'època en què aquest comerç i aquests ports experimentaren, a Andalusia primer, i a Catalunya després, a partir de finals del segle XVIII, un creixement indeturable? La resposta és feridorament senzilla: perquè mai no existí. És, simplement, una invenció dels censors.

L'intent de fer passar un Palos rural, desarrelat del món del comerç internacional, sense cap connexió amb la reialesa ni els estaments militars, i menys encara amb les empreses marineres d'alta volada, per una vila que fou residència de nobles, durant el segle XV, i, antigament, residència de governadors romans, que "l'escolliren perquè era llavors el millor port d'aquesta zona", ja va quedar desmuntat per l'Amador de los Ríos al volum XIX de la seva obra *Espana. Sus Monumentos y Artes. Su Naturaleza e Historia*, impresa a Barcelona en 1891. Hi afirmava que "Palos ni fou ni va poder ser a l'època romana sinó un poble míser de pescadors afanyosos; i si per ventura hagués estat, tal com es proposa, 'el millor port de la zona', llavors, ni Plini, ni Fest Ruf Aviè, ni Pomponi Mela, com tampoc Ptolemeu, ni Estrabó no l'haurien deixat d'esmentar amb elogi, com tampoc no hauria deixat de subsistir, amb igual condició i caràcter anàleg, a l'edat visigòtica i a la musulmana".

Reduïda, doncs, la ficció del Palos andalús a no-res, caldria fixar ara, amb la màxima exactesa, de quina vila i de quin port es tractava quan els cronistes parlen —quan ho fan— de Palos.

La primera llum per a resoldre el cas ens arriba a través de l'historiador català Rafel Martí de Viciana, qui, en la seva *Crònica de Valencia*, de 1564, ens diu que en Colom va sortir "de Palos de Maguer de Espana", i va tornar a "Palos de Espana". I, així mateix, en Pere Màrtir, en *De Orbe Novo Decades*, narra que les caravel·les del primer viatge foren armades "en el port que els espanyols en diuen Palos". Com si hi hagués un altre Palos fora d'Espanya, o de Castella, que els censors temessin de confondre amb el port andalús.

El segon pas a tenir en compte és que alguns cronistes recullen el fet que en Colom va anar de Palos a Barcelona a peu, després de tornar de descobrir el Nou Món. El seu fill Ferran explica de-

Els portuguesos Nánuez Pinzón estaven establerts a Pals de l'Empordà.

ARXIU

tingudament que "en el viatge es va haver d'aturar, si bé poc, per la molta admiració dels pobles per on passava, atès que de tots ells i de les seves proximitats, la gent corria cap als camins per veure'l a ell, i als indis, i les altres coses i novetats que duia". I exactament igual fa en Francisco López de Gomara en la *Historia General de las Indias*, cosa que ens situaria el port de partença dins d'una franja del litoral català no massa distant de Barcelona.

CATALUNYA I ELS CATALANS I LA SEVA DESAPARICIÓ DE LA HISTÒRIA D'AMÈRICA

La creença que la descoberta del Nou Món fou obra de catalans és tan antiga com qüestionada. Però és l'única que, a les envistes del que he anat exposant fins aquí, té una lògica i un sentit de la història sòlids i coherents, i l'única que ens explicaria el perquè de la censura dels llibres en tot allò que afectava Catalunya i la catalanitat del descobridor. Només així, el tema del port de partença, dels tripulants, del convent on en Colom va deixar el seu fill, de l'arribada a Barcelona, dels llibres, documents, cartes i memorials desapareguts, podia convertir-se en una qüestió d'estat, en un autèntic perill documental que comprometia els

castellans i la Corona espanyola en el seu intent d'apoderar-se de totes les terres d'Amèrica.

Tanmateix, ¿quin fonament té aquesta creença? Ultra el plet que la Corona incoà contra els Colom per apoderar-se de les concessions que els Reis Catòlics els atorgaren, i que culminà amb l'expropiació de tots els privilegis capitulats a favor del descobridor i dels seus descendents, ¿són pures conjectures meves o hi ha cap text que ho pugui avalar?

D'antuvi ja sobta que si Amèrica fou descoberta per Castella i Lleó, i adscrita només i únicament a la seva corona, la quasi totalitat de cronistes catalano-aragonesos facin esment d'en Colom i del viatge de descoberta, com si es tractés d'una cosa pròpia: el rei Ferran ho impulsa; la Secretaria catalana té cura del contracte; la nostra Tresoreria ho finança; els càrrecs que es prometen a en Colom, com el de virrei i governador general, són exclusivament catalans i inexistents a Castella; la presa de possessió de les noves terres es fa amb l'estendard reial de la creu d'Aragó, i la tornada és a Barcelona. ¿Per què no podia haver estat, doncs, dins d'un context català com aquest, la sortida també de Catalunya?

L'any 1628 edità un *Sumari, Índex, o Epítome dels Admirables, y Nobilíssims Títols de Honor de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya*, on ens deixà dit: "no saben tots quant gran part tenen los de Cathalunya, Rosselló y Cerdanya a la gloria y blaso de la primera Conquista y descobriment del nou Orbe, è Indies Occidentals, puix lo Capità Christophol Colon des dels anys 1492 que començà anar a la empresa amb cent y vint soldats del port de Palos de Moguer". La contradicció no pot ser més sorprenent, ni més astoradora, perquè, d'una banda, ens parla d'en Colom, i, d'una altra, ens diu que la glòria de Catalunya fou d'armar l'expedició amb cent vint homes i sortir de *Palos de Moguer!* ¿On és el mèrit dels catalans, si en Colom fou genovès i si el port era andalús? Un altre cop el dilema es resol si sabem que el censor ha canviat el nom del port. Car només amb un port català tindria coherència plena la frase d'en Bosch.

Que l'expedició de la descoberta fou eminentment catalana, ho acabem de saber gràcies a en Felix Torres i Amat, ja que, recopilant un colla de paràgrafs del manuscrit avui perdut *Armoria*, d'en Jaume Ramon Vila, ens en transcriví el següent: "en Barcelona se provehí á Crisstofol Colom (qui fou lo qui descobrí las

Índias) de 17 milia ducats que prengueren prestats de Lluís de St. Angel, escriba de racions del Rey Catòlic, com consta per scripturas autèntiques recònditas en lo racional de Barcelona, ab las quals provehí Cristòfol Colom la armada que feu per lo principi del descobriment de esta empresa”.

De semblant manera en parlen en Surita, a la *Historia del Rey Don Hernando el Catòlic*, i en Narcís Feliu de la Pena, als *Anales de Catalunya*. Ambdós, en sengles obres, fan dependre l'expedició de descoberta només del rei Ferran I, amb més explicitesa encara, en parla en Cristòfor Despuig, a *Los Colloquis de la Insigne Ciutat de Tortosa*, de 1557, on, a més a més d'atribuir igualment la gesta al rei d'Aragó, en nega qualsevol implicació castellana.

ELS PORTUGUESOS I EL CREUAMENT
DE L'ESTRET DE GIBRALTAR:
ÚLTIMS CLAUS DEL MISTERI

El pas de gegant definitiu vers la solu-

ció del conflicte, l'acabà fent la Teresa Baqué, en 1987, a *Noves Dades sobre el Descobridor d'Amèrica a Catalunya (l'Herald 'Paine pour Joie')*”. En aquestes succintes, però intel·ligentíssimes notes, establia que Palos de Moguer no era altra cosa que el Pals de l'Empordà, i que el port d'on salpà la primera expedició no era cap altre que el port de Pals. A més a més, és en aquesta població on la Baqué trobà documentats com a veïns els famosos germans “Yáñez Pinzon”, que anaren amb en Colom en el primer viatge. De fet, el 1950, la Núria Coll i Julià ja tragué a la llum un document català del 1477, on s'especificava, amb una netedat inconfusible, un acte de corsarisme al port de Barcelona, a càrrec d'en “Vicens Anes Pinson, de la vila de Pals”. El fet és que els Yanyes eren portuguesos. Vingueren a Catalunya quan la Generalitat jurà com a rei en Pere IV, el Conestable de Portugal, i intervingueren amb alts càrrecs en la guerra civil contra en Joan II. El mateix document exhumat per la Coll evidencia que, tant la ciutat

de Barcelona com en Mateu Capell, que també sofreix les conseqüències de l'atac sobre les seves mercaderies, pertanyien aleshores al bàndol reialista vencedor; mentre que un altre dels corsaris, en Pero Bascas, és també un portuguès documentat a Catalunya al costat del Conestable. La documentació dels Yanyes durant i després de la guerra és prou més que notable: el pretès andalús i germà d'aquest Vicens Yanyes, en Martín Alonso Pinzón, que posseïa un vaixell i que havia estat a Roma, segons la tradició oral dels veïns de Palos de Moguer, no pot ser sinó l'Alfons Yanyes, procurador reial a la cort de Roma, i el Fernández Pinson, de què parla en Feliu de la Pena, que va amb en Colom al viatge de descoberta, només pot ser en Ferran Yanyes, lloctinent de tresorer reial, tal com també els documenta en Martínez Ferrando en el seu treball “Caballeros Portugueses en el Alzamiento de la Generalidad Catalana contra Juan II” i al llibre *Pere de Portugal*. Finalment, la Teresa Baqué troba documentat en Vicens Yanyes durant la

Luis Miguel Coín va descobrir que Colom no va fer el viatge a Amèrica tal com anava en el seu diari. Hi ha una diferència de sis-cents milles.

ARXIU

Colom podria haver sortit de Pals.

ARXIU

guerra, com a pertanyent a "la casa del senyor rei", i acabada aquesta, com a veí de Pals. Fet que concorda amb la importància que els dóna en Casaus quan els anomena "*marineros ricos y personas principales*", als quals "*cuasi todos los de la villa se acostaban, por ser más ricos y más emparentados*". Però, com era de suposar, no ens diu amb qui estaven emparentats.

En aquest sentit confusionari de la història, de duplicació de poblacions i de desaparició de rastres comprometedors, és d'una extraordinària curiositat observar com, sovint, apareix un document que ens parla de la vila rural de Palos com una ciutat fortificada, com si realment fos una fortalesa militar.

Els lletraferits que han volgut donar una explicació plausible del fet han arribat, perplexos, a la salomònica conclusió que ¡les muralles "també havien desaparegut"!

Arribats aquí, tindria, per tant, sentit afirmar que la primera expedició sortí de Pals. I farien raó les paraules de l'Alfonso García de Matamoros, al seu *De Academia et Doctis Viris Hispaniae*, de 1553, que narren el primer viatge d'en Colom en el següent tenor: "un cop guanyades les Columnes d'Hèrcules, pel mar anomenat Océa Atlàntic i Gran, naveguen feliçment pels Antípodes". Per més inversemblant que ens pugui semblar, el creuament de l'Estret de Gibraltar és un fet incontestable. Un Pere Màrtir censurat ho comenta molt borrosament. I

el famós *Mapa d'en Piri Reis*, confeccionat al 1513 per l'Almirall turc del mateix nom, ens ho torna, novament, a ratificar, en una llegenda escrita en àrab, referent al primer viatge. De la qual en donc la traducció que reproduïx en Pierre Carnac en un dels seus llibres, i que fa així: "Vam arribar, primer, a l'Estret de Ceuta i, després, havent recorregut quatre mil milles..."

I faria, sobretot, molta raó, la rebuda que els Reis Catòlics feren a en Colom al monestir de Sant Jeroni de la Murtra, a Badalona, en tornar aquest d'Amèrica cap a Barcelona, si és que provenia de Pals i no de Palos. Car era en aquest monestir on es retiraven els reis quan venien a Catalunya, on tenien frares d'alta estima i assenyadíssim consell, on residien els seus confessors personals, i on es conserven al claustre, que data de l'últim terç del segle XV, dos capitells amb el bust de dos amerindis i, un tercer, on la tradició hi ha anat veient la imatge del descobridor.

Fou també al Mas Sunyol, una casa pròxima al monestir, on, segons la tradició oral que recullen els cronistes badalonins, dormí en Colom aquella nit. No fa pas massa que l'amic i colombista Francesc Albardané, furgant a l'Arxiu Notarial de la ciutat comtal, trobà un document en què constava que aquesta casa pertanyia a la família dels Colom de Barcelona. S'entén, doncs, que el descobridor no va fer res més que no fos dormir a casa seva.

Per rematar aquesta investigació, voldria treure a rel·luir un article de la Rosa Montero, aparegut al número 32 del *Setmanal EL PAIS*, del 29 de setembre de 1991. En aquest treball l'articulista glossava la gesta del mariner i professor de l'Escola Naval de Cadis, en Luís Miguel Coín Cuenca, que després de molts anys d'estudi, i de navegar en una caravel·la pròpia a les Amèriques, emulant la gesta colombina, ha arribat a la conclusió que el descobridor no va fer el viatge tal com el narra al seu *Diari*. "Per què, llavors, en Colom havia de mentir a les seves anotacions?", es qüestiona la Montero. I es respon: "en Coín contesta: perquè volia amagar la ruta que seguien.

Al *Diari* es diu constantment que, després de sortir de les Canàries, van navegar sempre vers l'Oest. En Coín sosté que, altrament, en Colom va descendir unes 800 milles al sud fins a arribar a l'altura de les Illes de Cap Verd". I que, entre les falses milles anotades pel descobridor, que eren 2.918, i les 3.515 que l'Almirall considerava autèntiques, n'hi ha 600 de diferència.

Aquestes milles no són les que en Colom amagà perquè descendí fins a Cap Verd, sinó les que els censors feren desaparèixer perquè venia realment de Pals.

Aquest és el perill que calia evitar com fos. I aquestes són les traces que s'havien d'esborrar. I s'esborraren.

Jordi Bilbeny